

Бабецька І. Я.,*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Університету Короля Данила***Вівчарук Д. П.,***кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Університету Короля Данила*

ОХОРОНА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

Анотація. У статті автори досліджують поняття та зміст інтересу учасників підприємницьких товариств. Акцентується увага на співвідношенні понять «інтерес», «приватний інтерес», «публічний інтерес» і «підприємницькі товариства». На основі твердження щодо розмежування інтересу визначаємо механізм здійснення інтересу учасниками підприємницьких товариств. Доводиться необхідність проведення уніфікації застосування зазначених термінів у цивільному, господарському, корпоративному законодавстві.

Установлено, що інтереси особи – це юридично значимі та юридично виправдані прагнення особи на соціальні й інші блага, які не опосередковані безпосередньо змістом прав і свобод громадян. Законні інтереси захищаються державою, законом поряд із правами й свободами, адже інтереси – це те, що може бути законним благом, але не опосередковане законом як право. Це пов'язано з тим, що правові норми не здатні заздалегідь передбачити всі можливі життєві ситуації й, відповідно, не можуть і не повинні детально регламентувати соціальні блага, які безупинно виникають і розвиваються та на які претендує суб'єкт. На практиці під час визначення й захисту законних інтересів громадян, які не визначені нормами, державні органи зазвичай застосовують або аналогію права й закону, або розширене тлумачення правових норм. Складна структура правовідносин щодо учасників підприємницьких товариств передбачає наявність як загального інтересу самої юридичної особи, так й інтересів її учасників. При цьому загальний інтерес самого підприємницького товариства є похідним від індивідуальних інтересів його учасників, однак існує повністю самостійно. Наприклад, захист законного інтересу суб'єкта, який володіє переважним правом у підприємницьких товариствах, що проявляється в збереженні та збільшенні своєї частки в товаристві, збільшує вплив цієї особи на сферу управління юридичною особою.

Визначено, що охорону корпорації від вступу в неї третіх осіб можемо характеризувати як загальний інтерес підприємницького товариства. Проте неправильно говорити, що основною метою є охорона товариства від третіх осіб, адже інтересом суб'єкта, який наділений корпоративним правом, є, по-перше, збільшення своєї частки в статутному капіталі (майновий характер), а по-друге, це породжує збільшення його впливу на управління товариством (немайновий характер). Цей інтерес учасника підприємницького товариства можна кваліфікувати як індивідуальний. Для учасника товариства принципово важливим

є досягнення його частки максимально високого рівня, що, у свою чергу, дасть йому право управляти справами цієї юридичної особи та можливість збільшення прибутку.

Отже, у межах статті досліджено частину актуальних питань визначення й розмежування таких складних категорій, як «інтерес» та «інтерес учасників підприємницьких товариств» у цивільних, господарських і корпоративних відносинах. Варто зауважити, що спеціальне дослідження питань визначення та захисту інтересу учасників підприємницького товариства й самого підприємницького товариства є вкрай важливим, яке варто досліджувати шляхом обговорення та дискусій на запропоновану тему.

Ключові слова: інтерес, законний інтерес, охорона інтересу, підприємницькі товариства, акціонери, учасники.

Постановка проблеми. Інтерес є рушійною силою суспільства. Інтерес виявляється у вигляді намірів, прагнень і визначається як свідоме бажання набуття блага.

З огляду на всі види інтересу в Конституції України й інших спеціалізованих нормативно-правових актах цивільного, господарського, корпоративного права, виникає питання щодо визначення поняття інтересу учасників підприємницьких товариств.

Важливий вклад у розроблення проблеми інтересу в цивільному праві внесли С. Алексєєв, С. Брагусь, А. Венедиктова, О. Вінник, В. Грибанов, Р. Гукасян, О. Йоффе, Д. Керімов, М. Коркунов, М. Магузов, С. Муромцев, Л. Петражицький, С. Сабієнов, В. Степанян та ін. Разом із тим більшість науковців із досліджуваної проблематики належать до російської школи права. Натепер в Україні категорію інтересу досліджували переважно в конституційних, адміністративних і кримінальних правовідносинах.

Поряд із цим у теорії права залишаються не врегульованими та потребують подальшого дослідження деякі положення зазначеної проблематики.

Тому **мета статті** полягає в аналізі теоретичних аспектів і теорії права, дослідженні сутності, механізму здійснення й установленні поняття інтересу учасників підприємницьких товариств, з'ясуванні механізму охорони визначеної категорії в цивільному, господарському, корпоративному праві. Із цього погляду очевидно, що для визначення питання охорони інтересів учасників підприємницьких товариств, потрібно визначити терміни «інтерес», «корпоративний інтерес», «підприємницькі товариства», «приватне право», «публічне право». Детальне розуміння кожної спеціальної категорії права дає можливість

поглибити й розширити розуміння, удосконалити механізм охорони прав учасників підприємницьких товариств, підприємницького товариства та його учасниками (акціонерами), а також між самими учасниками підприємницьких товариств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії права прийнято вважати, що предметом правового стимулювання є «особистий» інтерес суб'єкта, а характер здійснення при цьому супроводжується сприятливими для цього умовами (свобода вибору, розширенням можливостей тощо), що забезпечує задоволення інтересу. Отже, визначення причини, мети встановлення переважних прав потрібно починати з аналізу поняття «інтерес», «учасники підприємницьких товариств».

За допомогою інтересу виникає усвідомлення потреб і необхідність їх задоволення. Інтерес – це те, на основі чого виникає дія чи бездіяльність, що здійснюється для досягнення будь-якого блага та спрямоване для задоволення потреб людини або навпаки (якщо говорити про незаконний інтерес). Можливість діяти будь-яким чином – це право людини, а тому законний інтерес полягає в заінтересованості такими чи набутті певних соціальних благ, які не заборонені законом. Під поняттям соціальних благ як об'єкта інтересу розуміють ті важливі цінності (інтелектуальні, творчі, нематеріальні, матеріальні), які є визначальними потребами людини, суспільства та держави.

Загалом під інтересом тлумачні словники розуміють «увагу щодо когось-небудь або чогось-небудь значного, важливого, корисного або такого, що видається ним».

Цивільний інтерес на законодавчому рівні закріплений у ч. 2 ст. 15 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, у якій кожна особа має право на захист свого інтересу, що не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Причому інтерес – це об'єкти цивільних прав, блага, прагнення особи, котрі не визначені законом або угодою сторін як цивільні права, але є предметом цивільних відносин. Інтерес підлягає захисту, якщо він не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

У 70–80 роках минулого століття у філософській, економічній, соціологічній і правовій літературі широко досліджувалося поняття інтересу та його зміст [1]. У юридичній літературі існують різні думки щодо поняття «інтересу». С. Братусь, Р. Халфінова вважають інтерес передумовою і метою суб'єктивного права, але не його елементом, адже інтерес передуює виникненню суб'єктивного права. Юридичний інтерес – це соціальний інтерес, який виражений у праві. Рішення Конституційного Суду від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 у справі № 1-10/2004 подає офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 4 цивільного процесуального кодексу України про охоронюваний законом інтерес [2].

Так, поняття «охоронюваний законом інтерес» розуміється як прагнення до користування конкретним матеріальним і/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного й прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції й законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності й іншим засадам права. Інтерес як правова категорія (у т. ч. приватний чи публічний) можна визначити як усвідомлене прагнення особи чи кількох осіб спільно та (або) державою певних соціальних благ для задоволення потреб, які не заборонені законодавством, задоволення яких безпосередньо впливає з положень закону.

Що стосується конкретної категорії – інтересу учасників підприємницьких товариств, потрібно детально розглянути

механізм здійснення та реалізації інтересів у вказаних відносинах.

Ученими-цивілістами категорія інтересу досліджується в контексті розмежування приватноправових і публічно-правових інтересів у корпоративних структурах, а також під час розгляду правового регулювання підприємницької діяльності, її захисту тощо.

Так, у сучасній літературі наводиться поділ корпоративних інтересів на загальні й індивідуальні. До індивідуальних корпоративних інтересів належать інтереси учасників, засновників, акціонерів; до загальнокорпоративних – інтереси самого підприємства як самостійного суб'єкта правовідносин. Необхідність розмежування вказаних видів приватних інтересів зумовлена можливістю їх незбіжності. Як зазначає В.І. Франчук, ця обставина зумовила формування теорії держателів інтересу, відповідно до якої товариство (корпорація) розглядається як згусток різноманітних інтересів, що не лише збігаються, а й конкурують. Подібне їх розмаїття може вживатися в господарському товаристві завдяки механізмам (а) стримання негативних їх сторін; (б) противаг щодо протилежних або конкуруючих інтересів; (в) сприяння спільним інтересам (інтересам більшості), у результаті чого утворюється певна система інтересів. У її основі лежать збалансовані інтереси цих категорій осіб, у результаті чого викристалізовується інтерес товариства, що значною мірою віддзеркалює інтереси його засновників та учасників як основних діючих осіб у долі товариства, однак повністю не збігається з ними. Це стосується, зокрема, питання використання отриманого прибутку: якщо учасники зазвичай зацікавлені в його розподілі у формі дивідендів, то товариство як суб'єкт господарських відносин – у поповненні за рахунок прибутку своєї майнової бази (відповідних фондів) для розширення, модернізації виробництва, застосування новітньої техніки й технології [3, с. 12].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про господарські товариства», господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарськими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами та громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. До господарських товариств належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства [4].

Підприємницькі товариства – це юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та його наступного розподілу між учасниками. Вони можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство), виробничі кооперативи (ст. 84 ЦК України) [5].

Відповідно до цього, будь-який учасник підприємницьких товариств (акціонер (учасник)) може захищати свої права й охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду в разі їх порушення, оспорування чи невизнання самим товариством, учасником якого він є, органами чи іншими учасниками (акціонерами) цього товариства. Характер інтересів, зокрема акціонерного товариства, зумовлений насамперед імперативно встановленими цілями його діяльності, а основним загальним інтересом акціонерного товариства можна вважати його довгостроковий комерційний успіх, заснований на стабільності, прибутковості й рентабельності його діяльності. Цей інтерес є основним загальнокорпоративним інтересом [6, с. 11].

Забезпечення в корпоративних правовідносинах організаційно-майнової сталості товариства за збалансування цього загальнокорпоративного інтересу з індивідуальними корпоративними інтересами, а також його захист від правопорушень і проявів зловживання правом має відбуватися на підставі аналізу корпоративних відносин щодо визначення змісту інтересів, якими обумовлено їх виникнення, усвідомлення наслідків таких відносин, а також оцінювання адекватності їх правового регулювання зазначеним інтересам і наслідкам тощо [7, с. 40].

Норми спеціального законодавства не визначають, а лише опосередковано вказують на існування інтересів товариства, а саме: позачергові збори учасників товариства з обмеженою відповідальністю скликаються в разі неплатоспроможності товариства, а також за наявності обставин, указаних у статуті (або установчих документах) товариства й у будь-якому іншому випадку, якщо цього потребують інтереси товариства загалом, зокрема якщо виникає загроза значного скорочення статутного капіталу (ч. 2 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства»); ревізійна комісія товариства з обмеженою відповідальністю має право ставити питання щодо позачергового скликання загальних зборів учасників, зокрема, у разі виникнення загрози істотним інтересам товариства (ч. 5 ст. 63 Закону України «Про господарські товариства»); учасники повного товариства, яким доручено ведення його справ, зобов'язані надавати іншим учасникам на їхню вимогу повну інформацію про дії, які виконуються від імені та в інтересах товариства (ч. 4 ст. 68 Закону України «Про господарські товариства»).

Отже, під поняттям «інтерес учасників підприємницьких товариств» щодо здійснення прав розуміють прагнення суб'єкта вказаних відносин до користування певними майновими, немайновими та/або організаційними правами, яке зумовлене його потребами й забезпечене правовими засобами їх охорони та захисту.

Наприклад, обмеження права учасника (акціонера) на вільний продаж своєї частки (акцій) третій особі вказує на те, що конструкція переважного права спрямована на забезпечення інтересів передусім учасників (акціонерів), що залишатимуться в товаристві. Під час реалізації ними свого переважного права на купівлю акцій у товаристві враховуються лише майнові інтереси учасника (акціонера), який відчужує свою частку (акції). Його майнові інтереси забезпечуються через викуп учасниками (акціонерами) частки (акцій) за ціною та на інших умовах, на яких вона пропонувалася для продажу третій особі [8, с. 36].

Охорону корпорації від вступу в неї третіх осіб можемо характеризувати як **загальний інтерес** підприємницького товариства. Проте є неправильним говорити, що основною метою є охорона товариства від третіх осіб, адже інтересом суб'єкта, який наділений корпоративним правом, є, по-перше, збільшення своєї частки в статутному капіталі (майновий характер), а по-друге, це породжує збільшення його впливу на управління товариством (немайновий характер). Цей інтерес володільця корпоративного права можна кваліфікувати як **індивідуальний**. Для учасника товариства принципово важливим є досягнення його частки максимально високого рівня, що, у свою чергу, дасть йому право управляти справами цієї юридичної особи та можливість збільшення прибутку. Так, наприклад, акціонер, який володіє контрольним пакетом акцій (пакет більше ніж 50 відсотків простих акцій акціонерного товариства) володіє правом контролю (вирішальний вплив або можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання, що здійснюється,

зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною частиною, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування та прийняття рішення органами управління суб'єкта господарювання, а також учинення правочинів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання), що передбачено п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства».

Доцільно говорити про встановлення переважного права акціонерів товариства на купівлю акцій учасника. Доречною тут є думка В. Кравчука, що переважне право на придбання додаткових корпоративних прав є способом збереження певного обсягу корпоративних прав, а отже, міри контролю в товаристві. Отже, збільшення чи зменшення пакета акцій (частки), що належить конкретному учаснику товариства, відчутно змінює ситуацію, де в одних випадках наділяє додатковими правами, в інших – суттєво їх зменшує.

Мета законодавчого закріплення переважних прав визначається залежно від того, у яких конкретних правовідносинах вони здійснюються. Наприклад, метою законодавчого закріплення переважних прав за акціонерами в разі випуску акцій додаткової емісії є охорона учасників акціонерних товариств від ризику «розмивання» належних їм відсотків акцій. Розмивання частки акціонера в статутному капіталі товариства є грубим порушенням прав акціонера, оскільки спричиняє зменшення частки акціонера в статутному капіталі товариства, у результаті чого зменшується його вплив на прийняття рішень вищим органом товариства. Саме це порушення було в основі заяви ЗАТ «Совтрансавто-Холдинг» проти України, що розглянута Європейським судом з прав людини й вирішена 25 липня 2002 р. [9]; для переважного права купівлі частки в товаристві, основна мета – охорона учасників товариства від ризику «участі нових, третіх осіб».

Доволі актуальною є проблема, коли акціонери/учасники діють у власних індивідуальних інтересах, на шкоду та ігноруючи тим самим спільний (загальний) інтерес загалом і групові інтереси акціонерів/учасників зокрема. У такому разі, за висловом П. Степанова, пріоритет повинен належати спільному (загальному) інтересу. На жаль, це є лише доктринальною декларативною позицією, що не закріплена нормами об'єктивного корпоративного права. Як наслідок, мажоритарні учасники отримують достатні механізми, щоб діяти у власних інтересах на шкоду загальному (спільному). Наприклад: 1) установа господарсько-правових відносин з афілійованими структурами; 2) відчуження майна корпорації третім особам з метою власного збагачення; 3) зміна пріоритетних напрямів економічної діяльності на користь конкурентів, афілійованих структур, тощо. У більшості випадків саме через ігнорування з боку мажоритарних учасників спільного інтересу та інтересу меншості останні вдаються до зловживання своїми правами, що призводить до негативних наслідків у діяльності самої корпорації.

Так, очевидно, що складна структура правовідносин щодо учасників підприємницьких товариств передбачає наявність як загального інтересу самої юридичної особи, так й інтересів її учасників. При цьому загальний інтерес самого підприємницького товариства є похідним від індивідуальних інтересів його учасників, однак існує повністю самостійно.

Висновки. Інтереси особи – це юридично значимі та юридично виправдані прагнення особи на соціальні й інші блага, які не опосередковані безпосередньо змістом прав і свобод громадян. Законні інтереси захищаються державою, законом поряд

із правами й свободами, адже інтереси – це те, що може бути законним благом, але не опосередковане законом як право. Це пов'язано з тим, що правові норми не здатні заздалегідь передбачити всі можливі життєві ситуації й, відповідно, не можуть і не повинні детально регламентувати соціальні блага, які безупинно виникають і розвиваються та на які претендує суб'єкт. На практиці під час визначення й захисту законних інтересів громадян, які не визначені нормами, державні органи зазвичай застосовують або аналогію права й закону, або розширене тлумачення правових норм. Складна структура правовідносин щодо учасників підприємницьких товариств передбачає наявність як загального інтересу самої юридичної особи, так й інтересів її учасників. При цьому загальний інтерес самого підприємницького товариства є похідним від індивідуальних інтересів його учасників, однак існує повністю самостійно. Наприклад, захист законного інтересу суб'єкта, який володіє переважним правом у підприємницьких товариствах, що проявляється в збереженні та збільшенні своєї частки в товаристві, збільшує вплив цієї особи на сферу управління юридичною особою.

Охорону корпорації від вступу в неї третіх осіб можемо характеризувати як загальний інтерес підприємницького товариства. Проте є неправильним говорити, що основною метою є охорона товариства від третіх осіб, адже інтересом суб'єкта, який наділений корпоративним правом, є, по-перше, збільшення своєї частки в статутному капіталі (майновий характер), а по-друге, це породжує збільшення його впливу на управління товариством (немайновий характер). Цей інтерес учасника підприємницького товариства можна кваліфікувати як індивідуальний. Для учасника товариства принципово важливим є досягнення його частки максимально високого рівня, що, у свою чергу, дасть йому право управляти справами цієї юридичної особи та можливість збільшення прибутку.

Отже, в межах статті ми торкнулися частини актуальних питань визначення й розмежування таких складних категорій, як «інтерес» та «інтерес учасників підприємницьких товариств» у цивільних, господарських і корпоративних відносинах. Варто зауважити, що спеціальне дослідження питань визначення й захисту інтересу учасників підприємницького товариства та самого підприємницького товариства є вкрай важливим, що варто виконувати шляхом обговорення та дискусій на запропоновану тему.

Література:

1. Сиренко В.Ф. Проблема интереса в государственном управлении. Киев : Наукова думка, 1980.
2. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.
3. Франчук В.І. Корпоративна безпека: теоретичні засади : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 176 с.
4. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Могилевский С.Д. Управляющая организация хозяйственного общества. Вопросы теории и практики. Гражданин и право. 2003. № 5. С. 11.
7. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 194 с.

8. Кравченко С.С. Правова природа корпоративних прав. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chkup/2010_2/176.pdf.
9. Рішення Європейського Суду з прав людини від 25.07.2002. Справа «Совтрансавто-Холдинг» проти України. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=980_043.

Babetska I., Vivcharuk D. Protecting the interests of participants of entrepreneurial company

Summary. In the article the authors explore the concept and content of the interests of participants of entrepreneurial company. Attention on correlation of concepts “interest” and “private interest”, “public interest” and “entrepreneurial societies”. The necessity of lead through of standardization of application of the indicated terms is proved for a civil legislation.

It is established that the interests of the person are legally significant and legally justified aspirations of the person for social and other benefits that are not directly mediated by the content of the rights and freedoms of citizens. Legitimate interests are protected by the state, law along with rights and freedoms. Interest is something that may be a legitimate good, but not mediated by law as a right. This is due to the fact that the legal norms are not able to anticipate in advance all possible situations of life and, accordingly, cannot and should not regulate in detail the social benefits that constantly arise and develop and for which the subject claims. In practice, when defining and protecting the legitimate interests of non-normative citizens, public authorities usually apply either an analogy of law and law or an expanded interpretation of legal norms. The complex structure of legal relations with respect to the participants of business associations presupposes the presence of both the general interest of the legal entity itself and the interests of its participants. At the same time, the general interest of the entrepreneurial society itself is derived from the individual interests of its participants, but exists entirely independently. For example, the protection of the legitimate interest of an entity that holds a pre-emptive right in a business entity, which is manifested in the preservation and increase of its share in the company, increases the influence of that person on the sphere of management of the legal entity.

Determined that the protection of a corporation from joining third parties can be characterized as a general interest of a business company. However, it is wrong to say that the primary purpose is to protect the company from third parties. After all, it is in the interest of the entity that is empowered by corporate law, first, to increase its share in the authorized capital (property character), and secondly, it gives rise to its influence on the management of the company (non-property character). This interest of a member of an entrepreneurial society can be qualified as individual. It is fundamentally important for a company member to achieve his or her share of the highest possible level, which in turn will give him or her the right to manage the affairs of a given legal entity and to increase profits.

This article explores some of the topical issues of identifying and distinguishing such complex categories as “interest” and “interest of participants in business associations” in civil, commercial and corporate relations. It is worth noting that a specific study of the issues of identifying and protecting the interests of participants in an entrepreneurial society and the entrepreneurial society itself is extremely important and should be explored through discussion and discussion on the proposed topic.

Key words: interest, legal interest, civil protection of interest, entrepreneurial company, shareholders, participants.